

KRIJIMI I POLITIKAVE RAJONALE

ERA E RE E PAJTMIT

Gjenerata Z si nxites pajtimi

MAJ 2020

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Kjo përmbledhje e politikave është një produkt i projektit "Duke ecur në rrugën e pajtimit-fuqizimi i komuniteteve për një shoqëri paqësore, të financuar nga Erasmus +, të implementuar nga BBA dhe Partnerët gjatë 2019-2021.

Botuesi: Organizata Përtej Barrierave

Rruga Don Bosko, Pallati Gener 2, Hyrja 1, Kati 6, Apartamenti 47, Kodi Postar 1026 - PO Box 87

Tiranë- Shqipëri

web: www.beyondbarriers.org

Author: Irida Agolli (Nasufi)

Editor: Mirela Rajkovic

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Mbështetja e Komisionit Evropian për prodhimin e këtij botimi nuk përbën një miratim të përmbytjes, e cila pasqyron pikëpamjet e autorëve, dhe Komisioni nuk mund të mbahet përgjegjës për çdo përdorim që mund të bëhet nga informacionet e përmbytura në të.

Përmbajtja

HYRJE.....	4
PAJTIMI DHE GJUHA E URREJTJES NË KONTEKSTIN TONË	5
PAJTIMI DHE PARANDALIMI I GJUHËS SË URREJTJES HISTORI NGA PRAKTIKAT DHE SA URGJENTE ËSHTË SITUATA.....	5
ROLI I KOMUNITETIT NDËRKOMBETAR NË PROCESIN E PAJTIMIT... ..	6
QASJA E QEVERISË NË PROCESIN E PAJTIMIT... ..	7
QASJA E SHOQËRSISË CIVILE NË PROCESIN E PAJTIMIT.....	8
RESPEKTIMI I TË DREJTAVE TË NJERIUT SI NJË MEKANIZËM NË PAJTIM... ..	9
GJUHA E URREJTJES ONLINE- IMPAKTI NË PAQE DHE QËNDRUESHMËRI GJENERATA Z: ERA E RE E PAJTIMIT.....	11
PUNA ME TË RINJTË, PJESËMARRJA RINORE DHE EDUKIMI PËR PAQEN PËR STABILITET DHE TË ARDHME TË PAQTË TË PËRBASHKËT... ..	12
ÇFARË ËSHTË QASJA E NDRYSHIMIT? KUSH JANË KRIJUESIT E NDRYSHIMIT?	13
REKOMANDIME.....	18

HYRJE

Ky dokument është hartuar bazuar në gjetjet e 6 raporteve të hulumtimeve, të cilat përshkruajnë praktikën e mira dhe analizojnë gjendjen në pajtim, edukimin për ndërtimin e paqes, si dhe politikat e gjuhës së urrejtjes në Shqipëri, Bosnje dhe Hercegovinë, Kroaci, Kosovë ^{*1}, Maqedoninë e Veriut dhe Serbi.

Dokumenti është zhvilluar në kuadër të projektit Walk ON² dhe do të kontribuojë në ndërhyrjen e përgjithshme që partnerët e projektit kanë planifikuar në mënyrë që të mbështesin zhvillimin dhe rritjen e kompetencave të punonjësve me të rinjtë, mësuesve, të rinjve dhe drejtuesit e të rinjve të komuniteteve në Ballkanin Perëndimor, për të adresuar dhe punuar me pajtimin, kundërshtimin e gjuhës së urrejtjes dhe promovimin e ndërtimit të paqes.

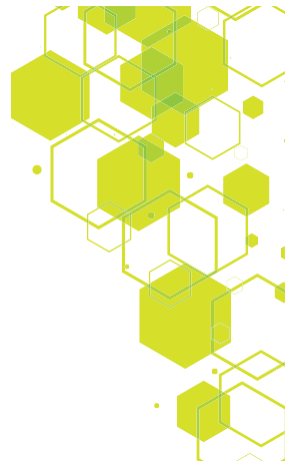
Walk ON ose "Duke ecur në rrugën e pajtimit - fuqizimi i komuniteteve për një shoqëri paqësore"

Është një projekt për ndërtimin e kapaciteteve të financuar nga Bashkimi Evropian në kuadër të Programit Erasmus +. Organizata udhëheqëse është organizata Përtej Barrierave nga Shqipëria në bashkëpunim me pesë partnerë të tjerë nga: Bosnje & Hercegovina-Mladi Volonteri, Kroaci- LDA Sisak, Kosova-Lens, Maqedonia Veriore-YCC, Serbia-ECK

Ky dokument është hartuar në mënyrë që të përdoret për tre qëllimet e mëposhtme:

1. Të shërbej si një mjet advokimi që do të mbështesë dialogun e politikave me palët e interesuara përkatëse (vendim-marrësit, komunitetin e praktikuesve, donatorët etj.) duke shpjeguar pozicionin, rolin dhe sektorin e të rinjve në eko-sistemin e pajtimit të përgjithshëm, si dhe duke dhënë rekomandimet për përmirësimin e politikave;
2. Të shërbej si një udhërrëfyes i bazuar në zgjidhje për sektorin e të rinjve në programin e pajtimit dhe gjuhës së urrejtjes dhe zhvillimit të politikave;
3. Të shërbej si një burim arsimor / ndërtues i kapaciteteve për komunitetin e praktikuesve rajonal, në mënyrë që të mbështesin veprimet sinergjike dhe rrjetëzimin e këtyre temave në nivelin rajonal.

Publiku te i cilit drejtohet ky dokument është komuniteti i donatorëve, institucionet e BE-së dhe organizatat e tjera ndërkombëtare, aktorë të tjerë që janë në gjendje të mbështesin qasjen alternative nga poshtë-lart, ndërsa sugjerojnë për BP dhe qeverinë Kroate qasjen tradicionale nga lart-poshtë për pajtimin që duhet të udhëhiqet nga elitat politike në rajon.

Pajtimi dhe Gjuha e urrejtjes në kontekstin tonë

Koncepti i pajtimit nuk është i vetëkuptueshëm dhe nuk ndjek të njëjtin model në të gjitha shoqëritë pas-konfliktit. Për më tepër, pranohet që në parim procesi i pajtimit "përfshin njohjen e ndërsjellë të një të kaluarë të dhunshme të përbashkët dhe transformimin e një marrëdhënie dhe sjelljeje të dëmshme për të promovuar një të ardhme të përbashkët drejt paqes së qëndrueshme (Lederach, 1997; Bloomfield, 2003)." Si një proces që ndodh pas pasojave të shkeljeve dhe shkatërrimit masiv të të drejtave të njeriut, pajtimi është i lidhur me trajtimin e së kaluarës së dhunshme, si dhe krijimit të një të ardhmeje që do t'i kundërvihet dhunës dhe ekstremizmit. Roli i tij themelor në shoqëritë pas konfliktit konsiston në faktin se ai mundëson një kuptim më të mirë të dhunës që ka ndodhur në të kaluarën, por gjithashtu për të ndërmarrë nisma përkatëse për shoqëri të prekshme nga ndryshimet politike dhe ekonomike dhe për të siguruar paqen e qëndrueshme⁴. Fjalimi i urrejtjes mund të krijojë efekte të dëmshme në aspekte të ndryshme. Ai ka potencialin e destabilizimit të paqes sociale, formimit të qëndrimeve dhe sjelljeve të kontrollit që mund të jenë të dhunshme dhe të rrezikshme⁵ (Müller & Schwarz, 2018), duke udhëhequr në krime të rënda të urrejtjes si në gjenocid⁶ (Maravilla, 2008).

Pajtimi në kontekstin e Ballkanit Perëndimor dhe Kroacisë është shumë proces kompleks dhe shumë dimensional i vendosjes së stabilitetit afatgjatë dhe paqes në rajon sepse për të arritur ndryshimin, duhet që të merremi me pajtimin në nivelin mikro të komunitetit, nivelin lokal, kombëtar dhe ndërkufitar ose rajonal, që ndryshon gjithashtu nga një vend në tjetrin.

Krahas këtij aspekti shumëdimensional, në kontekstin rajonal duhet të jemi të vetëdijshëm që në disa vende pajtimi po ndodh ndërmjet grupeve etnike të pakicave dhe popullsisë etnike me shumicë ndërsa tek të tjerët, shteti i barabartë konstitutiv po vjen nga etnitete të ndryshme dhe asnjëra prej tyre nuk perceptohet si grupi i pakicave në nivelin shtetëror (BIH).

Ne gjithashtu duhet të dallojmë procesin e pajtimit që po ndodh në komunitetet pas-konfliktit pas konfliktit të armatosur (vendet ish-Jugosllave) dhe në mesin e komuniteteve që janë pas konfliktit, por nuk ishin të përfshirë në konflikt të armatosur.

Fjalimi i urrejtjes në kontekstin e kësaj politike të shkurtër kuptohet dhe analizohet si pjesë e politikave të pajtimit dhe të drejtës së njeriut të hartuara nga Këshilli i Evropës⁷. Kjo politikë e shkurtër analizon dhe përqendrohet më shumë në gjuhën e urrejtjes në internet, si dukuri e re në rritje në Evropë.

Pajtimi dhe parandalimi i gjuhës së urrejtjes –Histori nga praktika dhe sa urgjente është situata.

Në hartimin e politikave, pajtimi kryesisht shihet përmes dy dimensioneve të politikave:

- 1) Politikën vertikale që jep një kornizë të qartë për procesin e pajtimit me instrumente dhe qëllime të matshme.
- 2) Politikën horizontale që duhet të përfshihet në të gjitha politikat e tjera të rëndësishme që mund të kontribuojnë në pajtim (arsim, politikë strehimi, diskriminim, politikë pune etj.).

Për të vlerësuar arritjet në procesin e pajtimit, duke kundërshtuar gjuhën e urrejtjes, pastaj të matim nivelin e zbatimit të politikave dhe rolin e palëve përkatëse, do të përdorim analizat dhe gjetjet nga hulumtimet të zhvilluara në kuadrin e projektit WALK ON në BP dhe Kroaci.

Roli i komunitetit internacional në procesin e pajtimit.

GJETJET KRYESORE

Komuniteti ndërkombëtar, kryesisht BE është në dijeni të status quos së pajtimit në BP dhe përmes politikave dhe iniciativave të veta vendosi axhendën e pajtimit dhe ndërtimit të paqes si një nga përparësitë kryesore politike.

Të gjitha dokumentet nga komuniteti ndërkombëtar theksuan rolin e të rinjve si vendimtar për procesin e pajtimit në Ballkan.

Kroacia nuk është pjesë e shumë programeve rajonale që merren me pajtimin në rajon. Themelimi i Procesit të Berlinit dha një vrull të ri për bashkëpunimin rajonal në Ballkanin Perëndimor. Në veçanti, ai kontribuoi në kthimin e vëmendjes për rolin dhe rëndësinë e arritjes së pajtimit dhe dialogut ndër-shoqëror në rajon. Deklarata e samitit të parë të nivelit të lartë në Berlin përmendi qartë se përpjekjet kolektive pritet të gjenerojnë përparim real në rajon, si dhe të arrijnë pajtimin brenda dhe ndërmjet shoqërive lokale⁸. Ajo gjithashtu frymëzoi bashkëpunimin ndërqeveritar përmes subjekteve të ngritura gjatë kursit të tij: Zyra Rajonale e Bashkëpunimit Rinor (RYCO), Forumi i Investimeve të Dhomave të Ballkanit Perëndimor (WBCIF) dhe Fondi i Ballkanit Perëndimor (WBF). Organizatat e shoqërisë civile nga rajoni i Ballkanit Perëndimor përfaqësojnë një pjesë të rëndësishme të këtij procesi. OSHC e kanë kuptuar shumë shpejt rëndësinë e iniciativës dhe krijuan Forumin e Shoqërisë Civile- një platformë që ka ekzistuar që prej 2015 për monitorimin e progresit të iniciativave dhe të ushqejë procesin me propozime politikash.

Krahas procesit të Berlinit, në 2017 strategjia "Një perspektivë e besueshme e zgjerimit dhe angazhim i zgjeruar i BE me Ballkanin Perëndimor" u prezantua nga Komisioni European. Kjo strategji konfirmoi perspektivën evropiane të BP dhe investimet në një "Europë të qëndrueshme, të fortë dhe të bashkuar bazuar në vlerat e përbashkëta". Është e njohur si një strategji e Ballkanit Perëndimor që përfshin 6 Nisma të Flamurit ndërsa njëra prej tyre është - mbështetja për pajtimin dhe marrëdhëniet e fqinjit të mirë. Sidoqoftë, të dy iniciativat po njohin rininë dhe organizatat rinore si shtytësit kryesorë të krijimit të shoqërie paqësore të WB6.

Qasja e qeverisë në Procesin e pajtimit

GJETJET KRYESORE

Pajtim- ekziston një mendim i përhapur që, veçanërisht në vendet e ish-Jugosllavisë pajtimi nuk ka ndodhur në 25 vitet e fundit dhe më tepër shihet si një bashkëjetesë e grupeve që kishin një konflikt dhe vullnet deklarativ të elitave politike për të punuar në pajtim dhe stabilitetin afatgjatë për të përmbushur kriteret e imponuara nga komuniteti i huaj (Ademovic 2016, Zagar 2010). Ky status quo është gjithashtu i dukshëm në nivelin e zbatimit të politikave i cili është shumë i ulët në të gjithë BP dhe Kroaci.

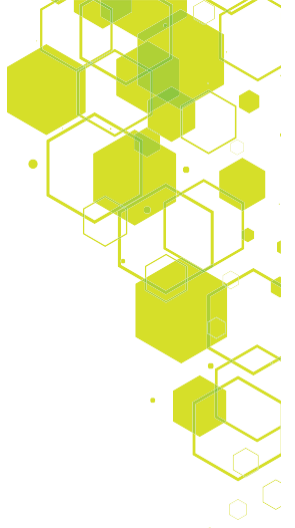
Edukimi për ndërtimin e paqes dhe pajtimin -sistemi zyrtar arsimor në pothuajse të gjitha vendet tregon angazhime të ulëta të qeverive për të marrë qasje sistematike për pajtimin; sistemi arsimor konsiderohet si infrastruktura më e rëndësishme për pajtimin dhe ndërtimin e paqes.

Çështja e drejtësisë - opinioni publik tregon gjithashtu besim të ulët në sistemin që duhet të sigurojë drejtësi për viktimat.

Sipas gjetjeve nga hulumtimet në projektin “Walk On”, qasja qeveritare dhe angazhimet për t'u marrë me të kaluarën nuk janë aq domethënëse në nivelin e ndikimit kur bëhet fjalë për arritjen e qëllimeve përfundimtare të ndërtimit të paqes dhe stabilitetit. Natyra e këtyre përpjekjeve ishte kryesisht për ndërtimin e institucioneve dhe zhvillimin e legjislacionit në të gjitha vendet e Ballkanit Perëndimor dhe Kroacinë. Këto akte normative dhe juridike u morën për të rregulluar angazhimin për përmbushjen dhe respektimin e të drejtave të njeriut, lirisë dhe sundimit të ligjit dhe mbrojtjen e pakicave nga diskriminimi. Megjithë iniciativat dhe kornizën ligjore në fuqi, një strategji gjithëpërfshirëse mungonte në trajtimin e së kaluarës dhe pajtimit të saj, edhe pse kjo duket jetike për shoqërinë. Në kushtet e rregullave ligjore⁹ të gjitha vendet e hulumtuara kanë miratuar kushtetuta, ligje, strategji dhe dokumente specifike (të specifikuara në raporte). Sidoqoftë, ekziston një pabarazi e veçantë midis rregulloreve ligjore dhe zbatimit të politikave të pajtimit, veçanërisht kur fillojnë diskutimet në çështjen e krimeve të luftës, e cila është e rrumbullakosur nga vendimet politike dhe interesat.

Bosnja dhe Hercegovina janë përpjekur të ruajnë paqen në radhë të pare dhe krijimin e një shteti civil dhe juridik. Pavarësisht nga ndryshimet e bëra në 25 vitet e fundit, procesi i pajtimit nuk ka përfunduar ende. Aktualisht, shteti është akoma i ndarë në dy njësi dhe rrethi Brcko, të cilët po veprojnë pothuajse plotësisht të pavarur për sa i përket politikës dhe politikave. Subjekti i Federatës së BIH është kryesisht i banuar me kroatë dhe boshnjakë ndërsa Republika e Serbisë ka serbët si shumicë të popullsisë ajo që në të dyja rastet reflektohet në zgjedhje duke pasur qeveri të cilat kryesisht përbëhen nga parti dhe përfaqësues nga etnia shumicë në një entitet të caktuar. Nga ana tjetër, madje është edhe në shkallë më të lartë, qeveria e shtetit po shfaq dobësi dhe brishtësi në koordinimin e përgjithshëm të punëve të përbashkëta nën shtetin e BIH. Këto ndarje politike dhe shoqërore, të cilat shtrihen përgjatë vijave etnike dhe të njësive ekonomike, kanë implikime të drejtpërdrejta në proceset e trajtimit të së kaluarës së fundit në Bosnjë dhe Hercegovinë. Sipas hulumtimeve të fundit për pajtimin, ekziston një mendim i gjerë se në Bosnjë dhe Hercegovinë, por edhe në vendet e tjera të ish-Jugosllavisë pajtimi nuk ka ndodhur në 25 vitet e fundit (Ademovic 2016). Nga ana tjetër, procesi i trajtimit të së kaluarës mbetet një hap kryesor në krijimin e një paqeje të qëndrueshme dhe të qëndrueshmerise në vend¹⁰ (Letic, 2015). Gjykata Penale Ndërkombëtare në Hagë për ish-Jugosllavinë është mbyllur në vitin 2017. Në 24 vitet e funksionimit të saj, ICTY ka akuzuar 161 persona dhe 90 persona janë dënuar. Një nga gjykimet më domethënëse të kësaj gjykate është akt gjykimi për genocidin e Serbrenicës. Kjo gjykatë është ulur për këtë çështje për më shumë se 10,000 ditë, ka dëgjuar dëshmi të 5000 dëshmitarëve, 90 persona kanë pranuar krimet që kanë kryer, duke përfshirë genocidin, krime tv luftës, krime kundrejt njerëzve (Guterres, 2017).

Sidoqoftë, ka mendime të ndryshme rreth punës së kësaj gjykate dhe mendimi i përgjithshëm se drejtësia nuk është plotësisht e kënaqur se çfarë ndikon më tej në procesin e pajtimit.

Përprojekjet për pajtim midis komunitetit shqiptar dhe serb në Kosovë janë inicuar nga aktorë ndërkombëtarë, në nivelin ndërkombëtar, si dhe në atë kombëtar, qysh prej ndërhyrjes së NATO-s në 1999. Natyra e këtyre përprojekteve ishte përqendruar kryesisht në ndërtimin e institucioneve dhe legjislacionin¹¹. Sa i përket Kosovës, megjithë iniciativat dhe kornizën ligjore në fuqi, Kosova nuk ka një strategji gjithëpërfshirëse për t'u marrë me të kaluarën e saj dhe pajtimin, edhe pse kjo duket thelbësore. Për më tepër, përprojekjet e përgjithshme të hartuara deri më tani në Kosovë për të arritur pajtimin nuk kanë gjeneruar rezultatet e pritura¹². Hulumtimi i disponueshëm i së kaluarës dhe i vazhdueshëm, tregon se për një kohë të gjatë nuk kishte një kuptim të njëjtë se çfarë është pajtimi në Kosovë dhe Ballkanin Perëndimor, duke konsideruar dhe mungesën e publikimeve zyrtare dhe jo zyrtare që mundësojnë zhvillimin e një rajoni të besueshëm dhe mirëkuptues. Një gatishmëri e ulët e vendim-marrësve për t'u angazhuar plotësisht në pajtim është e dukshme në sistemin arsimor. Në Bosnjë dhe Hercegovinë, ekzistojnë tre rrëfime të ndryshme të historisë, "dy shkolla nën një çati" fenomene të shkollave etnocentrike me dy programe arsimore që bashkëjetojnë në të njëjtën ndërtesë. Situata e ngjashme me edukimin etnocentrik është gjithashtu e pranishme në Kosovë. Ndërsa në Kroaci ata përpiqen t'i përfshijnë këto tema si pjesë e kurrikulave të edukimit qytetar. Kur merren parasysh iniciativat e qeverisë në Kroaci të drejtuara të rinjtë dhe arsimtarët me një përqendrim në përmirësimin e procesit të pajtimit dhe gjuhës së urrejtjes, mbetet thelbësore për t'u përgjigjur pyetjes në lidhje me edukimin sistematik i cili do të promovonte kulturën demokratike dhe të menduarit kritik, si dhe të prezantojë objektivisht rininë në këto tema. Megjithë debatin e ndezur publik dhe premtimet e shumta politike, arsimit në Kroaci nuk ofron një edukim qytetar të mirë organizuar. E njëjta situatë është edhe me Serbinë, ndërsa në Maqedoninë e Veriut situata është pak më e mirë sesa në vendet e tjera, por akoma nuk është në një nivel të kënaqshëm.

Kur bëhet fjalë për gjuhën e urrejtjes, ekziston gjithashtu një ndikim i dukshëm i bashkësisë ndërkombëtare dhe organizatave për miratimin e masave të politikave që duhet të mbështesin parandalimin dhe kundërshtimin e gjuhës së urrejtjes online dhe offline. Institucionet ndërkombëtare dhe ato të BE-së po i kushtojnë vëmendje më të madhe fenomenit të gjuhës së urrejtjes në internet dhe e pranojnë këtë si një problem në rritje në të gjithë Europën. Në këtë drejtim, raporti ECRI14 2015 nënvizon gjuhën e urrejtjes në internet si një nga çështjet kryesore, duke theksuar se "gjuha e urrejtjes përmes mediave sociale po rritet me shpejtësi dhe ka potencialin për të arritur një audiencë shumë më të madhe sesa media e shkruar ekstremiste ishte në gjendje të arrinte më parë". Për më tepër, UNESCO kohët e fundit është përqendruar në këtë çështje në rritje, duke hartografuar dhe analizuar iniciativat ekzistuese për të luftuar gjuhën e urrejtjes në internet në raportin e tyre gjithëpërfshirës 2015¹⁵ "Kundërvënja e fjalimit të urrejtjes në internet".

QËNDRIMI I SHOQËRISË CIVILE PËR PAJTIMIN

GJETJET KRYESORE

Roli i shoqërisë civile është thelbësore në lidhje me fatalitetet masive dhe shkeljet e të drejtave të njeriut që nga e kaluara dhe axhenda politike e rajonit¹ (Kostovicova16, 2013 dhe Ademovic 2016).

OSHC-të po ofrojnë krijimin e paqes për edukimin e të rinjve mbi atë që është me interes të madh për procesin e ndërtimit të paqes duke marrë parasysh që sistemi zyrtar arsimor nuk është i hapur për arsimin e shumëfish të historisë, si dhe edukimin për ndërtimin e paqes dhe zhvillimin e të menduarit kritik.

RESPEKTIMI I TË DREJTAVE TË NJERIUT SI MEKANIZËM I PAJTIMIT

Nevoja për të forcuar të drejtat e pakicave, paqen dhe sigurinë si në nivel kombëtar ashtu edhe në atë rajonal u bë veçanërisht e dukshme në fillim të viteve 1990 me konfliktet në Ballkan, duke përfshirë persekutimin e grupeve të pakicave etnike, racore, gjuhësore dhe fetare. Një studim i kohëve të fundit që eksploron promovimin e të drejtave të njeriut dhe mbrojtjen e minoriteteve në Europën Juglindore rezulton se ekziston një vetëdije e ulët për të drejtat e pakicave, e cila është shumë e dukshme midis grupeve minoritare sesa midis grupeve që nuk janë në pakicë (Bashkimi Evropian dhe Këshilli i Evropës, 2015). Të dhënat tregojnë se kjo prirje negative është më e dukshme tek të anketuarit e rinj sesa te të rriturit dhe është e përforcuar dhe rritur pasi ulet niveli i arsimit. Kjo është një çështje shqetësuese për t'u marrë në konsideratë, pasi pritet që pakicat duhet të jenë më të vetëdijshme për të drejtat tyre sesa njerëzit e tjerë në shoqëri, të përfshirë në mbrojtjen e pakicave si profesionistë apo edhe si vullnetarë.

PËRFUNDIMI KRYESOR

Fjalimi i urrejtjes -Fjalimi i urrejtjes në të gjithë WB5 dhe në Kroaci është rregulluar me ligj, por pothuajse në të gjitha vendet ndjekja e çështjeve dhe zbatimi i ligjit nuk është i kënaqshëm dhe ligjet nuk sigurojnë ndikim të rëndësishëm në mbrojtjen e viktimave të gjuhës së urrejtjes në praktikë sipas gjetjeve nga hartimi i hulumtimeve në kuadrin e projektit Walk ON.

Barrierat kryesore të perceptuara nga të anketuarit janë mungesa e përkushtimit, vetëdijësimi dhe interesimi, si dhe mungesa e fondeve. Komuniteti ndërkombëtar dhe pakica konsiderohen si aktorë përgjegjës për marrjen e masave për mbrojtjen e pakicave, ndërsa shoqëria civile, autoritetet lokale dhe rajonale konsiderohen si aktorë me më pak përgjegjësi. Lidhur me aktorët përgjegjës për marrjen e masave për mbrojtjen e pakicave, komuniteti ndërkombëtar konsiderohet si një mjet ndihmues që zbaton dhe siguron që të drejtat e tilla mbrohen për pakicat. Në vend të një aktori përgjegjës, supozohet se është një nga aktorët më të besueshëm (Bashkimi Evropian dhe Këshilli i Evropës, 2015). Shqipëria ka një larmi grupesh minoritare, disa prej tyre vazhdojnë të përballen me pengesa dhe sfida bazuar në përkatësinë etnike të tyre. Problemet me të cilat përballen komunitetet romë dhe egjiptianë janë përparësi në kontekstin e përmbushjes së rekomandimeve të Komisionit Evropian për Shqipërinë dhe mbeten si pesë prioritetet kryesore për hapjen e negociatave të pranimit. Një nga këto pesë përparësi është mbrojtja e të drejtave të njeriut (përfshirë politikën e mosdiskriminimit, komunitetin romë dhe zbatimin e të drejtave pronësore)¹⁹.

Në Maqedoninë e Veriut, problemi i diskriminimit etnik është i dukshëm, perceptimet për anëtarët e grupeve të tjera etnike po ndryshojnë ngadalë në një drejtim pozitiv, megjithëse sistemi formal arsimor nuk po mbështet integrimin midis bashkësive etnike dominuese²⁰. Raportet e rregullta të përparimit për Maqedoninë Veriore nga Komisioni Evropian janë duke treguar faktet për vazhdimin e ndarjes përgjatë vijave etnike në arsim.

Sipas "Studimit të Rinisë së Maqedonisë Veriore 2018/2019", në të kaluarën, një bazë mbizotëruese

për pabarazinë ishte përkatësia shoqërore dhe racore, në bazë të së cilës u krye mobilizimi politik, megjithatë, në ditët e sotme ai manifestohet përmes përkatësisë kulturore, nëse do të përfshijmë në këtë nocion grupet shoqërore racore, etnike, fetare dhe gjuhësore²¹.

Fjala e urrejtjes ONLINE - NDIKIMI NE PAQE DHE STABILITET

GJETJET KRYESORE

Fjalimi i urrejtjes në hapësirën publike në internet po rritet dhe përkrah qytetarëve është i pranishëm edhe në shumë media online, të cilët janë gjithashtu nxitësit kryesorë për shpërndarjen e më tejshme të përmbajtjes problematike duke e bërë atë virale.

Organizata e shoqërisë civile më së shumti ka një rol të qenit dhe të bëjë monitorimin e gjuhës së urrejtjes në hapësirën në internet me qëllim që të bëjë një presion ndaj institucioneve përgjegjëse për të vepruar sipas ligjit.

Institucionet ndërkombëtare dhe ato të BE-së po i kushtojnë vëmendje më të madhe fenomenit të gjuhës së urrejtjes në internet dhe e pranojnë këtë si një problem në rritje në të gjithë Evropën. Siç u përmend më parë, raporti ECRI22 2015 nënvizon gjuhën e urrejtjes në internet si një nga fenomenet kryesore, duke theksuar se "gjuha e urrejtjes përmes mediave sociale po rritet me shpejtësi dhe ka potencialin për të arritur një audiencë shumë më të madhe sesa media e shkruar ekstremiste ishte në gjendje të arrinte më parë".

Gjuha e urrejtjes në internet është një problem i ngritur nga hulumtime të ndryshme që kanë bërë kërkime në Ballkanin Perëndimor dhe Kroaci. Hulumtimi i kryer në vitin 2019 mbi fjalimin e urrejtjes tek të rinjtë kroatë në internet tregoi se 90% e të rinjve treguan një nivel të lartë të gjuhës së urrejtjes të pranishëm në mediat sociale, ndërsa 70-89% treguan se ekziston një nivel i lartë i gjuhës së urrejtjes në forume në internet, si dhe në tubimet politike, media, mbishkrime apo banderola në hapësirën publike. 96% e të rinjve ishin dëshmitarë të komenteve urrejtëse dhe jotolerante në një periudhë 3 muaj para hulumtimit. Komentet e urrejtjes kryesisht bazoheshin në kombësinë, përkatësinë etnike, orientimin seksual, pamjen fizike, fenë ose rajonin²³.

Hulumtimi i kryer në vitin 2019 në Serbi në lidhje me "Agresionin e Komunikimit në Serbi 2019" nga Qendra për Profesionalizim të Mediave dhe Letërsi Mediatike (CEPROM) tregoi se tetë gazeta ditore dhe 20 portalet më të lexuara në vend vetëm në një ditë, publikojnë një mesatare prej 644 tekste që përmbajnë elemente të komunikimit agresiv, gjuhë të urrejtjes dhe sensacionizmit.

Një nga konkluzionet e hulumtimit deklaroi se një nga pasojat më të rrezikshme të një raportimi të tillë është polarizimi në rritje në shoqëri dhe ndarja në "ne" dhe "ata", e cila ndodh pikërisht si pasojë e mungesës së një kulture dialogu dhe forcimi të njëkohshëm të ekstremizmit të llojeve të ndryshme.

Shumica (56%) e të rinjve në Kosovë kanë qasje në internet gjatë gjithë kohës në një formë ose në një tjetër²⁴. Sasia e informacionit që të rinjtë i ekspozohen çdo ditë përmes internetit, është jashtëzakonisht e lartë dhe burimet e këtyre informacioneve nuk janë gjithmonë të gjurmueshme. Prandaj, ata kanë një rrezik të madh të ekspozohen ndaj lajmeve të rreme dhe gjuhës së urrejtjes. Informacioni që rinia përvetëson formon mendimin, njohurinë dhe qëndrimet e tyre, duke ndikuar kështu sjelljen e tyre në bashkësi dhe shoqëri në përgjithësi.

Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Maqedoninë e Veriut është përgjegjës për të menaxhuar platformën ku njerëzit mund të bëjnë raporte të gjuhës së urrejtjes në rrjetet sociale / raportet e mediave, ku mesatarisht, 40 raste në muaj janë regjistruar dhe shumë prej tyre kanë të bëjnë me gjuhën e urrejtjes për shkak të prejardhjes etnike, si dhe orientimit seksual ose identitetit gjinor. Në vitin 2018 raporti paraqiti raste të lidhura me përkatësinë etnike (79 incidente) dhe përkatësinë politike (31

incidente), të cilat përbënin bazat kryesore mbi të cilat u kryen krime të urrejtjes. Tendenca e kryerjes së këtij lloji të krimit të urrejtjes ishte veçanërisht e habitshme para dhe gjatë zgjedhjeve ose para disa ngjarjeve të rëndësishme politike në vend.

Në Shqipëri, legjislacioni për gjuhën e urrejtjes, paqen dhe të drejtat e njeriut është në përputhje me standardet ndërkombëtare, megjithatë, zbatimi i tyre mbetet ende sfidues. Rreziku i gjuhës së urrejtjes ndaj pakicave kur dikush është në shënjestër si rezultat i anëtarësimit në një grup është i lartë dhe mund të çojë në raste të rënda të gjuhës së urrejtjes. Në disa nga vendet e Ballkanit Perëndimor u krijuan Komisione të Pavarura për Media, të cilat janë rregullatorë të pavarur për të siguruar pluralizmin e mediave (audio-vizuale) si dhe për të vendosur standarde. Megjithë sigurimin e Komisioneve me fuqi të mjaftueshme rregullatore, monitoruese dhe zbatuese, ka ende vështirësi në adresimin e problemit në internet të gjuhës së urrejtjes. Përveç politikës dhe drejtësisë, rregullimi i gjuhës së urrejtjes gjithashtu luan një rol të rëndësishëm në ndërtimin e realiteteve dhe si të tilla në proceset e pajtimit dhe në ndërtimin e vlerave demokratike në shoqëritë pas konfliktit. Rregullimi i fjalimit të urrejtjes vlerësohet të ketë një rëndësi të lartë, një hap i parë drejt një shtypi të pavarur i cili luan një rol kryesor në promovimin e vlerave demokratike të shoqërive. Organizatat e shoqërisë civile luanin pa diskutim rolin më të fortë në krijimin dhe zbatimin e ndërhyrjeve mbi gjuhën e urrejtjes. Organizata të ndryshme zhvilluan aktivitete në nivele lokale ose kombëtare, të cilat kryesisht përfshijnë arsimim dhe punëtorë me arsimtarë të rinjve, promovimin e shërbimeve ekzistuese mbështetëse, avokimin dhe promovimin e rëndësisë së çështjes. një hap i parë drejt një shtypi të pavarur i cili luan një rol kryesor në promovimin e vlerave demokratike të shoqërive.

GJENERATA Z: NJË MOSHË E RE PËR PAJTIM

Sipas nismave të ndryshme të flamurit ndërkombëtar dhe dokumenteve të politikës (d.m.th. Procesi i Berlinit, Strategjia për BB), si në nivelin e BE ashtu edhe në atë kombëtar, që përfshijnë pajtimin, ndërtimin e paqes dhe antidiskriminimin, e vendosin rininë në fokus si aktorët kryesorë në valën e re të pajtimit. Për ta bërë këtë të arritshëm, duhet të hedhim një vështrim të hollësishëm se kush janë të rinjtë në ditët e sotme në Botë dhe nëse janë të gatshëm ta marrin këtë përgjegjësi. Një pyetje tjetër që duhet parë, është nëse këta janë të rinjtë që duhet të udhëheqin transformimin e rajonit.

Këta të rinjë i përkasin gjeneratave të pas luftës (1995+, por kryesisht të ashtu-quajturat gjenerata Z të vitit 2000+), dhe janë grupi më i prekshëm në rajon, shumë i ekspozuar ndaj mediave masive, të mësuara me retorikë inflamatore, që mund lehtësisht t'i shtyjnë ata në një konflikt potencialisht të ri në të ardhmen e afërt. Paqëndrueshmëria ekonomike dhe kriza e migrantëve (rruga e migrantëve në Ballkan) janë shtytës të rinj të retorikës ksenofobike dhe ngritjes së populizmit kombëtar që fillojnë me urrejtjen ndaj refugjatëve, por gjithashtu hapin paksa kutitë e errëta të konflikteve të dhunshme të kohëve të fundit nga e kaluara dhe, transferonjë gjuhën e urrejtjes te fqinjët. Këto tensione i mbajnë njerëzit në frikë të vazhdueshme nga konflikti i ri edhe nëse nuk kemi një konflikt të hapur në rajon. Falë epokës dixhitale, rinia jeton në një lloj realiteti paralel, në të cilin ata por edhe të rriturit, nuk janë të sigurt më se çfarë është e vërtetë, gjysmë e vërtetë, informacione të manipuluar, ose cila

është gënjeshtër! Nëse i shtojmë kësaj faktin që ne nuk kemi një reagim të strukturuar dhe të mbështetur rajonal për t'u marrë me të kaluarën, atëherë konfuzioni por edhe ndjeshmëria e kësaj gjenerate të pasluftës, është edhe më e madhe.

Ky rrezik për gjeneratën e re vërtetohet nga gjetje të ndryshme kërkimore dhe trendet midis të rinjve në rajon. Për shembull, 37% e të rinjve malazezë do të diskriminojë dikë sipas sfondit kombëtar / etnik; 27% e shqiptarëve të Maqedonisë nuk kanë miq maqedonas; ndërsa 32% e maqedonasve nuk kanë miq maqedonas-shqiptarë; Ekziston gjithashtu një distancë e madhe etnike midis serbëve dhe shqiptarëve në jug të Serbisë, ndërsa gjithashtu 70% e serbëve nuk do të martohen kurrë me dikë me kombësi shqiptare (Besic 2017, Ademovic 2016, CESID 2016, Milosavljevic 2011), etj. Një distancë interesante shoqërore dhe parajgykimi i të rinjve nga të ashtuquajturat vendet ish-Jugosllave në lidhje me shqiptarët, është gjithashtu i dukshëm. Sipas studimit të fundit rajonal të FES, 29% e të rinjve të anketuar nga rajoni ndjehen të frikësuar nga lufta në rajon.

Në rajon, të rinjtë që jetojnë jashtë kryeqytetit ka më shumë të ngjarë të ndikohen nga retorika populiste. Distanca etnike është më e madhe në komunitetet e vogla dhe të largëta në mesin e anëtarëve të komunitetit të saj dhe nuk ka programe të mjaftueshme rinore që merren me pajtimin dhe nxisin mësimin ndërkulturor dhe shkrim-leximin në ato komunitete të vogla. (Ademovic 2016). Ekziston një rënie dhe një nivel i ulët besimi ndaj institucioneve përgjegjëse për zbatimin e demokracisë, si dhe rënie të pjesëmarrjes politike dhe qytetare të rinisë (Lavric 2019).

Zgjidhja më e përhapur për të ndryshuar statistikën e lartpërmendur është rritja e pjesëmarrjes së të rinjve në jetën politike, sociale, ekonomike dhe kulturore dhe për t'i bërë ata më me ndikim, në shkrim e këndim ndërkulturor dhe tolerant, në mënyrë që të jenë në gjendje të mbajnë lidhje të mira fqinje dhe bashkepunim për të mirën e përbashkët. Kjo nuk është një detyrë e lehtë duke dhënë faktin se në Ballkanin perëndimor ne jemi duke dëshmuar në mënyrë të papranueshme një nivel shumë të ulët të angazhimit politik dhe qytetar të të rinjve. Sipas hulumtimit të FES (2019) më shumë se 90% e të rinjve nuk po praktikojnë angazhime qytetare dhe aktivitete vullnetare. Duke e krahasuar me raundin e fundit të sondazhit të bërë në vitin 2008, vullnetarizmi tregon një rënie të shpejtë në shumicën e vendeve të Ballkanit perëndimor dhe ato rezultate janë shqetësuese duke marrë parasysh "rëndësinë e angazhimit qytetar për ndërtimin e besimit social, riprodhimin e vlerave qytetare dhe kontributin në strukturën demokratike."

Nëse marrim parasysh faktin se tema e pajtimit dhe dialogut ndërkulturor nuk është aspak "IN" për gjeneratën e re, por ekziston një prirje e dukshme e ngritjes së etno-nacionalizmit mbi atdhetarizmin në rajon, atëherë kemi një situatë serioze në të cilën rinia është shumë e ekspozuar dhe e ndikuar lehtësisht nga retorika inflamatorë e mediave masive dhe rrëfimet autoritare të udhëheqësit që të gjithë së bashku e mbajnë këtë rajon në "këmbë të vogla paqeje" dhe një të ardhme të paparashikueshme. (Lavric 2019) ²⁵.

PUNA RINORE, PJESMARRJA E RINIS DHE NDËRTIMI I EDUKIMIT PAQËSOR PËR QËNDRUESHMËRI DHE TË ARDHMEN E PAQTË

Një nga problemet kryesore të rinisë mbetet përjashtimi nga jeta shoqërore dhe politike, që do të thotë se pjesëmarrja e të rinjve në politikë, politikbërje dhe ndryshime sociale është në një shkallë të ulët. Mungesa e pjesëmarrjes së të rinjve

në proceset politike dhe sociale nënkupton gjithashtu që perspektivat dhe nevojat e tyre nuk do të reflektohen në procesin e hartimit ose zbatimit të politikave.

Të rinjtë luajnë një rol vendimtar në proceset e pajtimit dhe veprojnë si forcë transformuese në shoqëritë pas konfliktit, të cilat shpesh karakterizohen nga mosbesimi i vazhdueshëm, dyshimi, pakënaqësia dhe ndarja. Në Maqedoninë e Veriut cilësia e ndërveprimeve midis të rinjve të etnive të ndryshme në arsimin zyrtar dhe joformal është ende e pamjaftueshme, duke pasur parasysh që nuk ka angazhim sistematik të autoriteteve kombëtare dhe lokale përgjegjëse për politikën arsimore, menaxhimin e shkollës, mësuesit dhe të gjithë nxënësit në aktivitete ndëretnike, përfshirë ato që mbajnë perceptim negativ për bashkësitë e tjera etnike.

Në Bosnjë dhe Hercegovinë, nuk ka kurrikula të unifikuar për të mësuar për të kaluarën e përbashkët, as një version të unifikuar të historisë në shkaqet e luftës, numrin e vdekjeve ose një vizion të përbashkët që do të bëjë të mundur krijimin e këtyre kurrikulave. Një nga arsyt kryesore për mungesën e një kurrikule të përbashkët është partitë politike që përpiqen të mbajnë veten në pushtet, duke përdorur retorikën kombëtare (Pejanovic, 2017). Duke marrë parasysh që arsimi në Bosnje dhe Hercegovinë nuk është "punë shtetërore", vendimet kryesore në këtë fushë merren nga njësitë administrative, të cilat kryesisht drejtohen nga strukturat politike mono-etnike, për fat të keq duhet të konkludojmë se shkollat janë bërë arena të reja për konflikt, duke përdorur metoda të sofistikuar për të edukuar gjeneratat e reja për ndarjet, frika iracionale dhe mosbesimi ndaj fqinjëve (Letic, 2015) ²⁷.

Puna rinore ka ofruar një kontribut të rëndësishëm në procesin e integritimit evropian duke nxitur angazhimin aktiv të të rinjve në shoqëri, edukimin qytetar, diversitetin kulturor, pjesëmarrjen e të rinjve në proceset demokratike dhe duke kontribuar në zhvillimin e politikave rinore. Programe të tilla si Erasmus+: Rinia në veprim dhe mbështetja e strukturuar e ofruar nga rrjeti i Qendrave të Burimeve SALTO dhe Agjencive Kombëtare kanë ofruar mbështetje për shumë vite, jo vetëm duke ofruar të rinjve dhe punëtorëve të rinj qasje në lëvizshmëri dhe arsim në të gjithë Evropën, duke promovuar vlerat themelore të Europës dhe nxitja e diskutimit dhe pranimit të diversitetit, por edhe duke i fuqizuar ata të luajnë një pjesë aktive në hartimin e politikave. Rinia identifikohet si një grup i veçantë shoqëror i aktorëve përkatës në procesin e pajtimit dhe ndërtimit të paqes.

ÇFARË ËSHTË QASJA E NDRYSHIMIT TË LOJRAVE? KUSH JANË KRIJUESIT E NDRYSHIMIT?

Gjetjet kryesore nga terreni tregojnë se përkundër ekzistencës së dokumenteve të ndryshme të politikave dhe madje edhe implementimit të disa prej tyre në njëfarë niveli, ne po jetojmë në një status ku në fushën e pajtimit, për shkak të faktorëve të ndryshëm socio-ekonomikë, ksenofobia dhe gjuha e urrejtjes po rriten në rajon dhe duke marrë parasysh nivelin e ulët të çështjeve të ndjekura penale, legjisllacioni në fuqi nuk tregon efektivitet. Edukimi për ndërtimin e paqes dhe pajtimin, si dhe mësimi ndërkulturor, mendimi kritik dhe edukimi i qytetarisë, perceptohen si shtyllat më të rëndësishme për ndërtimin e paqes dhe stabilitetit të qëndrueshëm në rajon. Sidoqoftë, sistemi arsimor zyrtar nuk është shumë i hapur për narracionet e historisë shumë-perspektive dhe edukimin e ndërtimit të paqes, ndërsa edukimi joformal për ndërtimin e paqes nuk është aq i përhapur për ndryshimin sistematik. Përmes politikave ndërkombëtare dhe kombëtare, popullsia e të rinjve shihet si një plumb në valën e re të pajtimit. Nga ana tjetër, ata përballen me pjesëmarrje të ulët dhe ekziston një interes i ulët i dukshëm për temën, ndërsa janë shumë të brishtë për tu ndikuar nga retorika etnocentrike dhe edukimi.

Organizatata e shoqërisë civile kanë një rol vendimtar në të dy, qasjet nga lart-poshtë dhe poshtë-lart. Në skenarin e parë, OShC-të duhet të ndikojnë në politika përmes veprimeve të avokimit dhe pjesëmarrjes aktive në proceset e politikave. Ndërsa në qasjen nga poshtë-lart, roli i tyre është i rëndësishëm për të mbështetur edukimin e brezit të ri për ndërtimin e paqes dhe pjesëmarrjen aktive në shoqëri, duke synuar pjesëmarrjen e lart të të rinjve dhe interesin për këtë temë. Në këto terma, organizatat rinore që kanë fuqinë të përfaqësojnë zërin e rinisë, duhet të luajnë një rol vendimtar në këtë proces duke udhëhequr një dialog të hapur dhe duke u këshilluar me të rinjtë që ata përfaqësojnë.

REKOMANDIME

1. Mbështetja me fonde më të mëdha për grupet e të rinjve dhe OShC-të të udhëhequra nga të rinjtë në nivele lokale, për shembull përmes mbështetjes së rrjeteve rinore për krijimin e paqes dhe nxitjen e udhëheqjes lokale të të rinjve. Kjo duhet të përfshijë struktura fleksibël financimi të nevojshme për ndërtimin e qëndrueshmërisë organizative në nivele lokale. Angazhimi i të rinjve në ndërtimin e paqes në një perspektivë më të gjerë mund të sigurohet përmes artit, kulturës, turizmit, sportit dhe duke ekspozuar rininë në diversitet, si dhe duke i angazhuar ata në promovimin e mirëkuptimit ndërkulturor përmes qasjeve inovative.
2. Krijimi i një rrjeti të ngushtë me OShC-të dhe institucionet e tjera shtetërore që merren me këto çështje kontribuojnë në mënyrë të konsiderueshme në zhvillimin e kapitalit shoqëror, besimit, njohjes dhe shkëmbimit të ekspertizës midis aktorëve të ndryshëm duke rritur ndjeshëm shikueshmërinë e publikut dhe duke ndikuar në ndërhyrje të tilla. Kjo përfshin organizimin e konferencave, platformave dhe burimeve të përbashkëta që zakonisht përdoren nga aktorë të ndryshëm. Prandaj, hartëzimi i praktikave, mjeteve dhe metodave të mira paraqet një shembull të përsosur të burimeve të tilla dhe duhet të ndahet në mënyrë aktive me të gjithë aktorët përkatës, si dhe të vihet në dispozicion të publikut.
3. Përmirësimi i procesit të pajtimit dhe fjalës së urrejtjes, shtron një pyetje thelbësore në lidhje me edukimin sistematik i cili do të promovonte kulturën demokratike dhe të menduarit kritik, si dhe të prezantonte objektivisht rininë në këto tema. Përfshirë gjeneratat e reja në arsim që promovon idenë e të drejtave të njeriut, tolerancës, dialogut ndërkulturor midis të rinjve, si dhe tregon sesi sistemi aktual duhet të përmirësojë fokusin dhe metodat e tij duke rekomanduar arsimim të detyrueshëm për të drejtat e njeriut në të gjitha planet dhe programet arsimore, veçanërisht në lidhje me barazinë dhe jo - diskriminim.²⁸
4. Sa i përket formulimit dhe zbatimit të ndërhyrjeve, rinia duhet të përfshihet në procese të tilla si formulimi i dokumenteve strategjike dhe objektivave të ndërhyrjes, zhvillimi i mjeteve dhe metodave, si dhe zbatimi i aktiviteteve. Pjesëmarrja e të rinjve në aspekte të ndryshme të ndërhyrjes jo vetëm që kontribuon në rëndësinë sociale dhe efektivitetin e vetë ndërhyrjes, por kontribuon drejtpërdrejt në qëllimet e zakonshme të këtyre ndërhyrjeve përfshirë zhvillimin e aftësive dhe aftësive të ndryshme, fuqizimin, përfshirjen, pjesëmarrjen ose ndjenjën e pronësisë mbi një ndërhyrje.
5. Pajtimi kërkon vullnet politik, udhëheqje të përbashkët, ndërtimin e besimit, përgjegjshmëri dhe transparencë, si dhe një investim të konsiderueshëm të burimeve. Duke njohur kapacitetet e të rinjve dhe duke i mbështetur ata në përpjekjet për të ndërtuar ose forcuar shoqëritë gjithëpërfshirëse dhe pluraliste, ato mund të sjellin një

kontribut pozitiv. Pajtimi kërkon arsimim të vazhdueshëm publik dhe dialog, përfshirë angazhimin e të rinjve, në një proces arsimor që mbështet njerëzit për të kuptuar kulturën dhe bashkëveprimin me njerëz nga kultura të ndryshme .

6. Përparimi i arsimit dhe vetëdijësimi në lidhje me gjuhën e urrejtjes në internet. Edukimi dhe ndërgjegjësimi janë thelbësore si pikënisje. Ata që synohen veçanërisht nga gjuha e urrejtjes duhet të jenë të vetëdijshëm për faktin se kjo mund dhe duhet të raportohet, dhe të jenë të motivuar për ta bërë këtë.
7. Përmirësimi i bashkëpunimit rajonal dhe ndërkombëtar në fushën e politikave rinore. Mbani nisma rajonale që do të nxisin bashkëpunimin në fushën e politikave rinore duke promovuar pjesëmarrjen e grave dhe burrave të rinj në programe dhe projekte të ndryshme të bashkëpunimit rajonal dhe ndërkombëtar në fushën e politikës rinore.
8. Zhvillimi i programeve të komunikimit dhe bashkëpunimit ndërmjet grupeve të ndryshme shoqërore, të cilave u takon rinia duke mbështetur arsimimin e bashkëmoshatarëve dhe programeve të mësimi ndërkulturor që promovojnë tolerancën, mirëkuptimin dhe antidiskriminimin, dhe inicojnë modele integruese të informacionit që portretizojnë pakicat si pjesë e një grupi më të gjerë shoqëror në vend, duke i izoluar ato.
9. Vendet e Ballkanit Perëndimor duhet të investojnë më shumë në brezat e tyre të rinj si qytetarë të ardhshëm të BE-së dhe t'u ofrojnë atyre një perspektivë për të ardhmen. Nismat e suksesshme të zhvilluara deri më tani duhet të thellohen.
10. Hartimi i një strategjie / politikë rajonal për të rinjtë që adreson çështjet e paqes dhe pajtimit bazuar në nevojat specifike të adresuara nga aktorët socialë dhe në praktikat dhe përvojat e vendeve të tjera.

REFERENCA

1* Ky përcaktim nuk çënon pozicionet mbi statusin, dhe është në përputhje me Rezolutën 1244 të KB dhe Opinionin e GJND-së për Deklaratën e Pavarësisë së Kosovës.

2* Titulli original i projektit: "Duke ecur në rrugën e pajtimit - fuqizimi i komuniteteve për një shoqëri paqësore"

- 3* Ahmetaj, N, Kabashi-Ramaj.B, Jaquot.M, Buzhala.Y, Hoxha.A, (2017), “Deconstructing Recon-cililimi në Kosovë”, Qendra për Kërkim, Dokumentim dhe Publikim
- 4* Status quo për pajtimin dhe asnjë gjuhë të urrejtjes në Kosovë
- 5* Müller, K., & Schwarz, C. (2018). Fanning Flames of Hate: Media Sociale and Crime of Hate (SSRN Paper Scholarly No. ID 3082972). Rochester, NY: Rrjeti i Kërkimeve Shkencore Sociale.
- 6* Maravilla, CS (2008). Fjalimi i urrejtjes si krim lufte: nxitje publike dhe e drejtpërdrejtë për gjenocid në të drejtën ndërkombëtare.
- 7* <https://www.coe.int/en/web/no-hate-campaign>
- 8* E ardhmja e përbashkët e ndarë (e kaluar) (2016). Procesi i pajtimit në Ballkanin Perëndimor dhe Turqia: Një studim cilësor
- 9* Deklarata përfundimtare nga Kryetari i Konferencës për Ballkanin Perëndimor, 28 gusht 2014, <https://bit.ly/2F3LIPw>
- 10* Zašto je važno izučavati tranzicijsku pravdu u procesima formalnog obrazovanja, Aleksandra Letić, 2015.
- 11* Ahmetaj, N, Kabashi-Ramaj.B, Jaquot.M, Buzhala.Y, Hoxha.A, (2017), “Deconstructing Recon-cililimi në Kosovë”, Qendra për Kërkim, Dokumentim dhe Publikim. f.14
- 12* Adamović, M, Gvozdanović.a, Kovačić.M, 2017, Procesi i pajtimit në Ballkanin Perëndimor dhe Turqi: Një studim cilësor; Botuar nga: Compex doo, Instituti për Kërkime Sociale në Zagreb (ISRZ), f.103
- 13* Ibid//[www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reportet / vjetor% 20report% 202014.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reportet/vjetor%20report%202014.pdf)
- 14* ECRI (2015) Raporti vjetor mbi aktivitetet e ECRI që mbulojnë periudhën nga 1 janari deri më 31 dhjetor 2014. Në dispozicion në [https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reportet / vjetor% 20report% 202014.pdf](https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reportet/vjetor%20report%202014.pdf)
- 15* UNESCO (2015) Kundërintërimi i gjuhës së urrejtjes në internet
- 16* Kostovicova, D. (2013). Shoqëria civile dhe pajtimi në Ballkanin Perëndimor: pritsmëri të mëdha? U: Prifti, E. (ed): E ardhmja Evropiane e Ballkanit Perëndimor: Selaniku @ 10 (2003- 2013).
- 17* E ardhmja e përbashkët e së kaluarës së ndarë (2017). Procesi i pajtimit në Ballkanin Perëndimor dhe Turqia: Një studim cilësor
- 18* BE (2012). Përfshirja e të drejtave të njeriut dhe të pakicave në zgjerimin e BE me Ballkanin Perëndimor
- 19* Ministria e Integritimit Evropian, Plani Kombëtar për Integritimin Evropian, Qershor 2014.
- 20* Raporti lokal i Maqedonisë Veriore
- 21* Studimi Rinor Maqedonia Veriore 2018/2019, Topuzovska, Laktovich M., Borota Popovska, M., Serafimovska, E. Cekich, A. Starova, N. (2019), Fondacioni Friedrich Ebert - Shkup, [http:// bibliotekë. fes.de/pdf-files/id-moe/15266.pdf](http://bibliotekë.fes.de/pdf-files/id-moe/15266.pdf)
- 22* ECRI (2015) Raporti vjetor mbi aktivitetet e ECRI që mbulojnë periudhën nga 1 janari deri më 31

dhjetor 2014. Në dispozicion në https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Annual_Reportet/vjetor%20report%202014.pdf

23* Tena Šimonović Einëalter, "Predstavlanje istraživanja: Govor mržnje među mladima na internetu [Prezantimi i rezultateve të hulumtimit: Fjalimi i urrejtjes midis të rinjve në internet]," Prezantimi (Ombudsmanja e Republikës së Kroacisë, 12 shtator 2019).

24* Friedrich Ebert Stiftung, (2019), Studimi i Rinisë Kosovë 2018/2019, f.39

25* Studimi i Rinisë Evropë Juglindore 2018/2019 - Friedrich Ebert Stiftung

26* <https://policyblog.uni-graz.at/2019/08/kosovo-these-days-empowering-youth-in-the-reconciliation-process/>

27* Zašto je važno izučavati tranzicijsku pravdu u procesima formalnog obrazovanja, Aleksandra Letić, 2015.

28* ECRI, "Raporti për Kroacinë (Cikli i Pestë i Monitorimit)".